

Cesty k prežívanej a vyrozprávanej skúsenosti

Zuzana Kiczková

Towards an experienced and narrated history

The aim of the paper is to highlight the theoretical background of oral history. The main concepts used for a methodological inspiration are situatedness and positionality as well as the standpoint theory.

Jednou z ciest, ako je možné uchopiť a poznať prežívanú a vyrozprávanú skúsenosť, je orálna história. Orálna história ako efektívna metóda na tieto účely musí mať určité teoretické „ukotvenie“. V príspevku sa zameriam na teóriu stanoviska a pokúsim sa identifikovať tie miesta v nej, ktoré môžu tvoriť teoreticko-metodologické inšpirácie pre orálnu históriu. Dá sa očakávať, že objasnenie teoretického pozadia umožní v rámci orálnej histórie prehĺbiť niektoré argumentácie a formulovať východiská pre riešenie problémov, na ktoré narazili výskumníci a výskumníčky používajúci/e túto kvalitatívnu metódu. Pri hľadaní súvislostí budem vychádzať z feministickej reflexie teórie stanoviska tak, ako ju podáva Etela Farkašová, ktorá sa už niekoľko rokov intenzívne zaoberá spomínanou teóriou. Opierať sa o „jej čítanie“ má istú výhodu, lebo Farkašová vo svojich odborných publikáciách neprináša len charakteristiku teórie stanoviska, ale aj kritický pohľad a sleduje aj vývoj názorov popredných predstaviteľiek.

Dôvodov, prečo voľba padla na teóriu stanoviska, je samozrejme viac. Uvediem tie najpodstatnejšie. Nielenže je veľmi diskutovanou teóriou v rámci feministických epistemologických koncepcií, ale patrí medzi „kritické teórie“, pričom kritickosť sa viaže na hlavný cieľ, a tým je produkovať poznanie, ktoré má v konečnom dôsledku slúžiť na zlepšenie situácie marginalizovaných a znevýhodňovaných skupín. Zohľadňujú sa v nej politické a etické aspekty procesov, v ktorých sa produkuje poznanie. Okrem epis-

temického má teória stanoviska aj značný sociálno-politický emancipačný potenciál. V rámci nej sa rozvíja kritické vedomie, v ktorom dochádza k spájaniu empirických, konceptuálnych, ako aj sociálno-politických aspektov pri hľadaní odpovede na otázky epistemickej relevantnosti stanoviska (pozri Farkašová 2007).

Aj orálna história má vo feministickom bádani za sebou už kus cesty. Záujem o reflexiu a interpretáciu skúseností žien bol motivovaný politiky a metodologicky (pozri Hagemann 2001). Bol reakciou na prehliadanie a devalváciu skúseností žien a ich videnia sveta. Zároveň rástla potreba prehodnotiť to, čo bolo tradične koncipované ako „ženské“ (feminínne), t. j. také stereotypné predstavy, v ktorých sú ženy vnímané ako nepľnohodnotné bytosti. Hlavná kritika feministiek smerovala proti ignorovaniu tých otázok alebo sfér života, ktoré sú spojené so ženami. Samy sa začali zaoberať problémami, ktorým vo výskume nebola venovaná dostatočná pozornosť alebo boli znevažované (pozri Dausien 1994). Rozhovory so ženami poskytli nový pohľad na minulosť žien. Jeden z jeho dôsledkov bol aj ten, že ženy samy začali chápať dejiny žien ako integrálnu súčasť histórie a uvedomili si, že doterajší pohľad na dejiny sa dá zásadne revidovať. „Vpisovanie“ žien do dejín má istú konzekvenciu, tvrdí Scott. Podľa nej vedie k redefinovaniu a rozšíreniu tradičného chápania historickej významnosti, s cieľom zachytiť tak osobné skúsenosti, ako aj verejné aktivity (pozri Scott 2007).

Treba zdôrazniť, že orálna história sa stala predmetom feministickej reflexie vo výskumnej oblasti a zároveň na tomto pozadí naštartovali nové aktivity ženského hnutia. Biografická práca bola vždy dôležitou súčasťou ženského hnutia, pretože umožňuje korigovať mainstreamové (dominantné) historické poznanie. To ju približuje ku kritickému typu teórie stanoviska. Annette Kuhn poukazuje na to, že tie ženy, ktoré boli zapojené do hnutia, i tie, ktoré sa venovali ženskému výskumu, spontánne pochopili, ako sa spracovaním a interpretáciou rozprávanej histórie dá prelomiť im vnútené mlčanie o ich vlastnej minulosti, čo sa týka individuálnej, ale aj historickej a spoločenskej dôležitosti (pozri Kuhn 2004).

Rada by som zdôraznila, že orálna história je vo feministickom výskume rozšírená a často používaná. Prevláda názor, že ponúka šancu konštituovať individuálnu i kolektívnu pamäť žien a zviditeľniť ju, pričom umožňuje rozpoznávať historické, kultúrne a spoločenské normy a vzory rodového zvyčajňovania žitého sveta a identifikovať rodovo normatívne očakáva-

nia zo strany rôznych spoločenských inštitúcií, s ktorými majú narátorky skúsenosť (pozri Dausien 2004). Pozitívny prínos jej realizácie sa dáva do súvisu s tým, že sa legitimizuje skúsenosť žien, posilňuje sa komunikácia medzi ženami, vyjadruje sa úcta k iným ženám a skúma sa význam udalostí z perspektívy žien, ako aj ich konštrukcie reality v jazyku. Pretože rozhovor vzniká v súčinnosti tej, ktorá vedie rozhovor, a narátorky, v centre záujmu je vzťah medzi nimi. Diskutuje sa o charaktere tohto vzťahu (nakolko je asymetrický) a formulujú sa náročné požiadavky na bádateľku, pretože od tohto vzťahu závisí kvalita a hĺbka rozhovoru (pozri Althoff, Bereswill, Riegraf 2001). Vydarené naratívne interview umožňuje narátorkám stať sa „spolubádateľkami“. Tematizuje sa prechod od subjekt – objektového vzťahu k subjekt – subjektovému vzťahu (pozri Kiczková 2005). Ako zásadná požiadavka sa zdôrazňuje dôvera, ale aj spontánnosť, emocionalita, dôraz na otvorenosť a prekonávanie odstupu medzi bádateľkou a narátorkou. Tak, ako v celom feministickom výskume, aj tu je prítomná zaangažovanosť (zainteresovanosť), a to tak v politickej, morálnej, ako aj v metodologickej rovine (pozri Althoff, Bereswill, Riegraf 2001). Feministické bádateľky častokrát hovoria o zmenách, ktoré nastali v ich pohľade na vlastný život i život iných po tom, čo samy realizovali takýto hlboko zaangažovaný výskum. Diskusie, ktoré sa sústreďovali na vzťah medzi bádateľkou a narátorkou, vyústili do dilemy odstup verzus blízkosť (pozri Hagemann 2001). V mnohých feministických prístupoch sa oceňuje otvorenosť a empatia, ktorá je potrebná, ak sa žena, s ktorou robíme rozhovor, berie ako osobnosť a individualita. Blízkosť je preto nevyhnutná pre pochopenie žien. Odlišnosť prístupu sa zdôvodňuje aj tým, že ženy interagujú inak ako muži, pretože viac využívajú skúsenosť „starostlivosti“, nadobudnutú v procese ich socializácie. Podľa niektorých možno oddelenosť (odstup) chápať ako výsledok utvárania maskulinnej identity, ktorá v sebe zahrnuje proces oddelenia od matky. Vytvorenie subjekt – subjektového vzťahu súvisí aj s úsilím prekonať asymetriu a dosiahnuť väčšiu mocenskú rovnováhu. Iné bádateľky toto spochybňujú a tvrdia, že asymetria moci sa nedá prekonať, a preto by sa nemalo hovoriť o „oslobodzovaní“ žien, ale skôr o prevzatí zodpovednosti za „analyzovanie podmienok ich životov“. Objavujú sa aj skeptické hlasy ohľadom „autenticity hlasu žien“. Iný prístup k tejto dileme zdôrazňuje kontextualitu prístupu – niekedy sú vhodnejšie anonymné vzťahy, inokedy zase blízkosť, založená napr. na priateľstve alebo známosti (pozri Kuhn 2004).

Doterajšie diskusie viedli k sprecizovaniu prípravy, vedenia a interpretácií rozhovorov, ale hlavne k otvorení nových metodologických a etických otázok. V rámci feministickej analýzy sa utvorilo viacero stratégií, v ktorých sa požaduje, aby bádateľ/ka sám/a seba pozicionalizovali, teda vyjadrili svoju pozicionalitu. Týmto vlastným „odhalením“ sa redefinuje rola bádateľky, ktorá jasne vyjadruje, že nezaujíma čisto pozorovateľskú pozíciu, ale chce porozumieť „inému hlasu“ v jeho kontexte. Zdieľaním bádateľky sa zvyšuje jej zaangažovanosť a zainteresovanosť. Silnejšia verzia znie: keď sa nevyjadrí a neprizná identita bádateľky, je to neetické. Vzťah totiž ostane stále príliš (mocensky) asymetrický. Okrem etického je tu dôležitý ešte poznávací aspekt. Schopnosť porozumieť „inému hlasu“ v rozhovore do veľkej miery závisí od schopnosti reflektovať vlastné „ja“, pretože rozdiely majú relaxnú povahu.

O pozicionalite sa v tejto súvislosti dá povedať, že je vyjadrením viazanosti subjektov poznania na konkrétne historické, sociálne, kultúrne, ekonomické a politické podmienky, prefiltrované cez osobné motivácie, spôsoby socializácie, vplyvy rôznych kultúrnych a rodinných tradícií.

Úvahami o pozicionalite v orálnej histórii sa približujeme ku konceptu situovaného poznania, ktorý je rozpracovaný v teórii stanoviska. Kľúčový pojem „situovaného poznania“, ktorý rozpracovali viaceré autorky (Donna Haraway, Sandra Harding a ďalšie), zdôrazňuje väzbu poznávacieho procesu na jeho konkrétnu sociálnu situovanosť, na konkrétny sociálny kontext tohto procesu. Teória stanoviska reflektuje problematiku situovanosti vo viacerých rovinách: jednak vo vzťahu k tomu, čo je poznávané, ale aj ako je poznávané, jednak vo vzťahu k iným aktérom poznania, predovšetkým však skúma vplyv situovanosti samotného poznávajúceho individua (a zodpovedajúcej perspektívy) na povahu a priebeh poznávacieho procesu (pozri Farkašová 2002, Farkašová 2003, Farkašová 2007). Mariana Szapuová upozorňuje na to, že „Farkašová značne rozširuje „epistemologický dosah“ tohto konceptu okrem iného tým, že tematizuje problém situovanosti v kontexte ďalších epistemologických otázok, predovšetkým v kontexte otázky subjektu poznania, v kontexte otázky týkajúcej sa genézy a priebehu poznávacieho procesu, v kontexte otázky objektivity, ako aj v kontexte chápania takých klasických epistemologických kategórií, ako je kategória rozumu a racionality“ (Szapuová 2009, s. 48–49). Analyzuje spôsoby, akými Farkašová uchopila túto tému a rozlišuje sedem rôznych dimenzií Farkašovej tematizácie konceptu situovaného poznania.

V ďalších úvahách budem vychádzať z previazanosti konceptu situovanosti s konceptom pozicionality, „práve pojmy situovanosti a pozicionality sú pre feministické epistemológie kľúčové – či už v ponímaní objektivity, racionality alebo celého poznávacieho procesu“ (Farkašová 2002, s. 390).

Najprv ale uvediem niekoľko poznámok k situovanosti v orálnej histórii. Situovanosť je koniec koncov zachytená aj v samotnom „produkte“ orálnej histórie, napr. vo vyrozprávaní biografii, ktorá sa neohraničuje na úzko subjektívne spomínanie alebo len na vymenovanie jednotlivých príbehov, ale predstavuje prierez „subjektivity“ a „spoločenskej objektivity“, mikro- a makroúrovne sociálnej reality. Je to taká perspektíva vnímania sociálnej reality, ktorá formou každodenných jazykových výpovedí vyjadruje žité spoločkohistorické udalosti a súvislosti v individuálnom ľudskom živote. Naratívna štruktúra si od rozprávačky vyžaduje nielen sekvenčné zobrazenie minulých udalostí, ale zároveň ju inšpiruje k tomu, aby zaujala stanovisko k sebe samej v konkrétnom sociálnom svete. V prípade biografického rozprávania nejde len o prezentáciu udalostí, ale o reflexiu vlastnej minulosti, vlastných zážitkov, pričom sa nepochybuje o tom, že rozprávania nejakým spôsobom referujú na sociálnu skúsenosť a prax. Biografická reflexia začína až vtedy, keď sa životné udalosti stávajú témou, teda keď človek začne tematizovať „seba vo svete“. Tematizácia seba a sveta nie je „odzrkadlením“ a biografická aktivita nespracováva sociálnu skutočnosť len reaktívne, ale „selektívnym sprítomnením“, v ktorom dochádza ku konštrukcii identity. V naratívnom interview sa spomienky aktivizujú a ožívujú v prúde rozprávania, takže sa dá povedať, že rozprávanie v istom zmysle „vyrába“ biografii. Výsledkom, resp. produktom tejto tvorby je vyrozprávaná biografica, ktorá v sebe v komplementárnej podobe spája fragmentárne odkazy na reálne prežité udalosti (ktoré sú zastúpené v pamäti ako reprezentácie (resp. zobrazenia), a jedinečný, autonómny spôsob spracovania spomienok (na prežité udalosti) ich autorom/autorkou, ktorý/á je dvojediný/á – je aj osobou, ktorá to prežila a zároveň subjektom, ktorý o tom rozpráva. Aj pri takto pochopenom východisku ostáva vzťah medzi rozprávaným a prežitým zložitý. Rozprávania o biografických udalostiach a skúsenostiach narátorky reprezentujú sociálnu skutočnosť z istej biografickej perspektívy a zároveň rozprávania môžeme považovať za takú komunikatívnu prax, prostredníctvom ktorej subjekty konštruujú svoju individuálno-biografickú a svoju spoločnú sociálnu skutočnosť. Rozprávaná biografica je aj repre-

zentáciou aj konštrukciou, v ktorej je subjektivita plne legitímna a v istom zmysle sa dá hovoriť o pozicionalite narátorky, ktorá je implicitne obsiahnutá vo vyrozprávaní skúsenosti v podobe jej biografie.

Teraz sa pokúsím identifikovať tie miesta, ktoré môžu tvoriť teoreticko-metodologickú inšpiráciu pre orálnu históriu. Prvým je téza, že v teórii stanoviska sa istá sociálna situovanosť identifikuje ako epistemicky privilegovaná. Táto teória dôsledne reflektuje to, že proces poznania sa odohráva v hierarchicky štruktúrovanej a rodovo-stratifikovanej spoločnosti. Epistemickú privilegovanosť pripisuje predovšetkým tým subjektom, ktorých sociálny status je nižší, nachádzajú sa v marginálnej pozícii, resp. v situácii utláčaných (pozri Farkašová 2003). Podľa tejto teórie disponujú epistemickým privilegiom v tom zmysle, že ich pohľad môže byť ostrejší, kritickejší, otvorenejší a flexibilnejší už aj preto, lebo nie je viazaný na zachovanie *status quo* jestvujúcej spoločnosti. Z marginalizovanej pozície vidieť tie problémy, ktoré nevidno „zhora“ a tu sa rodia aj kritickejšie otázky, a preto včlenenie perspektív „zdola“ môže posilniť objektivitu a stať sa produktívnym zdrojom výskumu. Partikulárne, situované kritické poznanie dáva prísľub objektivitu – a to objektivitu z pozície partikulárnej perspektívy, sumarizuje Farkašová.

Epistemická privilegovanosť v patriarchálnej, hierarchicky organizovanej spoločnosti sa v tejto teórii v zásade pripisovala ženám ako marginalizovaným, znevýhodňovaným, nedominantným subjektom. Tí, čo disponujú epistemickým privilegiom (aj ženy), môžu získať opozičnú perspektívu, z ktorej môže generovať objektívnejší pohľad na sociálny svet. „Najlepším príkladom sú ženy inej než bielej farby pleti a lesby, ktorým ich (niekoľkonásobné) nevýhodné postavenie umožňuje hlbšie analyzovať tak bielu nadradenosť, ako aj heterosexizmus, pretože od pochopenia týchto štruktúr môže závisieť ich prežitie“ (Lorenz-Meyer 2005, s. 87). Posilňovať „opozičné vedomie“ daných skupín znamená podporovať opozičný potenciál voči existujúcim asymetriám spoločenskej štruktúry, čo sa spája s vyhlídkami na zmeny stavu spoločenského usporiadania.

Keď sa teraz vrátim k orálnej histórii, tak z teórie stanoviska môže čerpať zdôvodnenia, prečo sa vo feministickom výskume (tematizujúcom rod) naratívne rozhovory robia predovšetkým so ženami. Bolo to nielen preto, že doteraz mlčali, resp. nemali toľko príležitostí „mať hlas“, resp. nebol záujem o ich biografie nasiaknuté každodennou skúsenosťou, ale aj preto, že ženy samy tematizovali problémy, ktoré nebolo až tak vidno (napr. niekto-

ré aspekty telesnosti, problém zosúladovania zamestnania a rodiny, atď.). Prvoplánovo išlo o zviditeľnenie veľmi rozmanitej skúsenosti, ktorú majú ženy v rôznych oblastiach spoločnosti, a prijať ju ako plnohodnotnú a zároveň uznať, že implicitne obsahuje aj istý kritický potenciál. Toto korešponduje s teóriou stanoviska, ktorá pracuje so skúsenosťou ako východiskom, to znamená, že treba poznať skúsenosť žien, ktorú ony samy v rozhovoroch artikulujú a produkujú. Svoje východisko spája táto teória so skupinami marginalizovaných, znevýhodňovaných a relevantnou sa pre ňu stáva ich skúsenosť. Stojí na predpoklade, že produkciu vedenia utvára to, čo zakúšame. Dôležité sú epistemické účinky a nielen sociálna lokácia, píše Lorenz-Meyer (pozri Lorenz-Meyer 2005). „Teória stanoviska prechádza – aj pod vplyvom kritiky zo strany postmoderne orientovaných feministických koncepcií – vývinovými zmenami. Tak napríklad v jej novších verziách sa prízvukuje nielen fakt, že nejestvuje jedno epistemicky privilegované stanovisko, ale aj to, že nejestvuje jeden legitímny spôsob, ako vôbec konceptualizovať objektivitu“ (Farkašová 2005, s. 67). To je vážnym varovaním proti generalizáciám a prílišným zovšeobecneniam v orálnej histórii, v ktorej, v prípade, že sa pri analýze a interpretácii naratívnych textov pracuje s normatívne striktno vymedzenými kategóriami (napr. maskulinity a femininity), príliš ľahko možno dospieť k tomu, čo je typické pre ženskú skúsenosť. Výhrady rastú aj voči myšlienke, že tie a tí, ktoré/í sú marginalizovaní, majú privilegovaný pohľad a sú schopní artikulovať pravdivejšie poznanie. Z ich (inej) skúsenosti to totiž nemusí automaticky vyplývať. Bez teoretického kontextu, bez sformovania istej teoretickej mriežky, cez ktorú nazeráme svet, nemôžeme konceptualizovať skúsenosť. V orálnej histórii môžeme opisovať (rôznu) skúsenosť žien, bez teoretickej reflexie nevieme vysvetliť nimi zvolené stratégie. Súhlasím s myšlienkou, že vysvetľujúcu hodnotu nemajú skúsenosti ako také, ale druhy interpretácií, ktorým ich ženy podriaďujú. „Skúsenosti sú nevyhnutne podmienené ideológiami a teóriami, cez ktoré sa dívame na svet“ (Moya 1997: 136–137 podľa Lorenz-Meyer 2005, s. 88).

S nevyhnutnosťou teoretizovať skúsenosť sme boli konfrontované v projekte *Pamät žien* (pozri Kiczková a kol. 2005), v ktorom pre nás ako feministky bolo dôležité dopátrať sa, aké stratégie vyvinuli naše narátorky v rodovo-stratifikovanej spoločnosti. Základný predpoklad zisťovania a následne vysvetlenia toho, ako zaobchádzajú s mocou, spočíval vo vypracovaní teoreticko-interpretáčnej mriežky, ktorá umožnila tematizovať tri roviny moci a formulovať z feministického hľadiska relevantne tri problé-

mové okruhy. Chceli sme identifikovať a analyzovať tie situácie, v ktorých sa ženy predovšetkým prispôsobujú a podriaďujú, ale zaujímalo nás aj to, ako ony samy vykonávajú moc a nakoniec sme sledovali miesta nesúhlasu, vzdoru až opozície voči podmienkam podriadenia. Skúsenosť žien bola interpretovaná z feministického zorného uhla. Čiastočne to korešponduje s tézami, ktorými Nancy Hartsock charakterizuje feministické stanovisko:¹

- a) feministické stanovisko nie je identické so stanoviskom žien vo všeobecnosti,
- b) feministické stanovisko nie je obsiahnuté v ženskej skúsenosti *per se*, ale je dôsledkom špecifických foriem životnej aktivity/praxe, ktoré súvisia so sociálnou pozíciou a deľbou práce,
- c) feministické stanovisko predpokladá a zahŕňa kritickú reflexiu danej sociálnej pozície a sociálnej praxe,
- d) cieľom teórie stanoviska je rozvinúť kritiku dominantného poznania a utvoriť alternatívne poznanie, ktoré by sa mohlo stať bázou pre projekty všeobecnej (nielen ženskej) emancipácie.

Ďalšia inšpirácia pre orálnu históriu ponúkajúca väčšiu diferencovanosť sa črtá z autorkinho rozlišovania medzi „stanoviskom“ a „situovanosťou“, či „pozíciou“. „Stanovisko“ sa nechápe ako niečo, čo sa automaticky viaže na konkrétnu pozíciu v sociálnom priestore, ale ako to, čo sa dosahuje teoretickou a praktickou angažovanosťou, čo predpokladá kritickú reflexiu sociálnej situovanosti, zohľadňujúcu predovšetkým existujúce mocenské nerovnosti, ich dôsledky pre životy rôzne situovaných ľudí a možnosti ich odstránenia.

Pri analýzach naratívnych interview sa tak otvára možnosť diferencovať medzi situáciou, kedy narátor/narátorka opisuje sociálny priestor, v ktorom sa realizujú životy jednotlivcov, resp. skupín a segmentmi, v ktorých je vyjadrená kritická reflexia daného „sociálneho priestoru“ a podmienok. To sa týka aj bádatela/bádatelky. Samotná pozicionalita z nich ešte nerobí predstaviteľa/predstaviteľku teórie stanoviska. Na to je potrebná kritická reflexia.

To, čo je v teórii stanoviska nové, je podľa Farkašovej veľmi netradičné koncipovanie objektivity. Je síce pravda, že viaceré súčasné epistemologic-

¹ Text je prebraný od E. Farkašovej a uvádzam ho kvôli jeho inštruktívnosti (pozri Farkašová 2002).

ké koncepcie by sa zhodli v tom, že situovanosť poznávacích aktérov nie je možné eliminovať, špecifickosť teórie stanoviska podľa Farkašovej spočíva v úsilí nanovo premyslieť epistemologické koncepty tak, aby sociálna situovanosť slúžila ako zdroj maximalizácie objektivity. Pri vysvetľovaní týchto ambícií sa opiera o požiadavku Hardingovej požiadavku „silnej reflexívnosti“. Formulujúc štandardy pre maximalizáciu objektivity, (Hardingová) za jednu zo základných požiadaviek pokladá, aby bol subjekt (a celá inštitúcia) poznania umiestnený na tú istú kritickú kauzálnu rovinu ako objekt poznania, je to tzv. požiadavka „silnej reflexívnosti“, či „kauzálnej symetrie“. Táto požiadavka vychádza z tvrdenia, že ten istý typ sociálnych síl, ktorý formuje objekty poznania, formuje aj aktérov poznania a ich vedecké projekty, sociálne sú konštituované nielen objekty poznania, ale aj tí, ktorí ich poznávajú: sú takisto sociálne-historicky situovaní, a aj podmieňovaní, s čím súvisí i skutočnosť, že kognitívna história zahŕňa v sebe vždy aj sociálnu históriu, poznávacie aktivity nemožno vytrhnúť zo sociálno-historického kontextu“ (Farkašová 2005, s. 67–68).

V súčasnosti sa najčastejšie objektivita spája s nestrannosťou a nezainteresovanosťou a dáva sa do ostrej opozície voči subjektivite. Nebolo to vždy tak, lebo ako vyskúmala L. Dastonová, na ktorú sa Farkašová odvoláva, v stredoveku sa ešte neutvorila táto konotácia objektivity s nestrannosťou a nezainteresovanosťou.² Takéto chápanie objektivity, ktoré sa označuje ako *aperspektívna objektivita*, je historickým fenoménom, ktorý sa vo vede objavil približne až v polovici 19. storočia po tom, čo do vedy prešiel z morál-

² *Aperspektívna objektivita*, ktorá eliminuje individuálne (príp. skupinové) idiosynkrázie a ktorá dominuje v súčasnom chápaní pojmu objektivity, je, ako tvrdí Dastonová, historickým fenoménom, ktorý sa vo vede objavil približne až v polovici 19. storočia a to tak, že migroval do vedy z morálnej filozofie a z estetiky. Morálni filozofi 18. storočia pokladali *aperspektívnu objektivitu* za predpoklad, základnú podmienku pre vytvorenie spravodlivej a harmonickej spoločnosti a – očividne v istej následnosti – viacerí filozofi 19. storočia v tom videli podmienku aj pre utvorenie koherentnej vedeckej komunity a taktiež pre dosiahnutie vedeckej pravdy. V nadväznosti na imperatív „zdieľaného verejného vedenia“, ktorý mal zabezpečovať istú demokratizáciu vo vede, sa utvoril ideál zameniteľného, neosobného pozorovateľa. Tento ideál smeroval k vylučovaniu individuálnych osobitostí, aj možných odlišností v poznávaní. Pri konštrukcii nového ideálu objektivity teda podľa tejto autorky zohrala úlohu požiadavka komunikovateľnosti vedenia a tá sa spájala s princípom neosobného prístupu, nezainteresovanosti (pozri Farkašová 2005, s. 69).

nej filozofie a z estetiky. Nebudeme ďalej sledovať, ako a prečo tento proces rozširovania platnosti aperspektívnej objektivity prebiehal, dôležité je, že objektivita sa v dejinách rôzne chápala a v rôznej dobe sa jej pripisoval rôzny význam. Ak bola konštituovaná v rámci konkrétnych historických a sociálnych podmienok, potom treba analyzovať väzby medzi sociálnymi, politickými, morálnymi a epistemologickými (metodologickými) imperatívmi, ako správne poznamenáva Farkašová. Otvoriť sa tým priestor aj pre nové premyslenie a redefinovanie pojmu objektivity, tak, ako sa na to podujali predstaviteľky feministických epistemológií.

„Chápanie objektivity, ako ho rozpracováva teória stanoviska, sa spája s pojmami situovaného poznania, pozíčnej racionality, objektivita sa tu nepredstavuje ako výsledok úniku od limitov poznávajúceho subjektu, či ich transcendovania, nie je produktom dištancu, nezaujatosti, neutrality, naopak, zdôrazňuje sa tu aspekt telesnosti, situovanosti, limitovanosti poznávajúcich ľudí, aspekt ich vzájomnej prepojenosti, vzájomnosti“ (Farkašová 2002, s. 390).

Pre naratívnu históriu, ktorej úsilím je uchopiť (re/konštruovať) prežívajúcu a vyrozprávanú skúsenosť, sa ponúkajú ďalšie silné impulzy, rezonujúce z teórie stanoviska:

- objektivita je spojitelná so zainteresovanosťou, pozicionalitou a situovanosťou,
- ideál objektivity sa konštituuje v konkrétnom spoločensko-historickom priestore a spoluurčuje ho pozadie konkrétnych hodnôt, vier, súbor konkrétnych záujmov a cieľov,
- idey (názory), ktoré sa formulujú a potvrdzujú z rôznych pozícií (perspektív, stanovísk), generujú objektivnejšie vysvetlenie,
- pozicionalita ako vyjadrenie a reflektovanie (bádateľskej) identity (v ktorej sa dajú identifikovať hodnoty, ciele, zábery) môže byť zdrojom väčšej objektivity,
- ešte viac to platí pre „stanovisko“, ktoré v sebe zahŕňa kritickú reflexiu („silnú reflexivnosť“).

Literatúra

- ALTHOFF, M., BERESWILL, B., RIEGRAF, B. 2001. *Feministische Methodologien und Methoden*. Leske + Budrich : Opladen.
- DAUSIEN, B. 1996. *Biographie und Geschlecht. Zur biographischen Konstruktion sozialer Wirklichkeit in Frauenlebensgeschichten*. Bremen : Donat Verlag.
- DAUSIEN, B. 2004. Biografieforchung: Theoretische Perspektiven und methodologische Konzepte für eine re-konstruktive Geschlechterforschung. In: Becker, R. – Kortendiek, B. Hrsg.): *Handbuch Frauen-und Geschlechterforschung. Theorie, Methoden, Empirie*. Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 314–325.
- FARKAŠOVÁ, E. 2002. Situovanosť vedeckého poznania versus jeho objektivita. In: *Filozofia*, roč. 57, č. 6, s. 383–393.
- FARKAŠOVÁ, E. 2003. Feministická epistemológia ako nový filozofický/politický projekt. In: *Brnianske prednášky*. Brno : Masarykova Univerzita v Brne, s. 69–88.
- FARKAŠOVÁ, E. 2005. Môže byť rozum „emocionálny“ a objektivita „perspektívna“? (K problematike poznania vo feministických epistemológiách. In: Linková, M., Červinková, A. (eds.) *Myšlení hranic. Genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, s. 57–75.
- FARKAŠOVÁ, E. 2007. „Logika stanoviska“ vo feministickéj epistemológii: úspechy a úskalia. In: Heczková, L. (ed.) *Vztahy, jazyky, těla. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií*. Praha : FHS UK v Praze, s. 54–72.
- HAGEMANN, K. 2001. Möglichkeiten und Probleme der „Oral History“ für Projekte zur Frauengeschichte. In: M. Althoff, M. Bereswill, B. Riegraf: *Feministische Methodologien und Methoden*, Leske + Budrich : Opladen, s. 74–76.
- HARDING, S. 1986. *The Science Question in Feminism*. Ithaca, New York : Cornell University Press, s. 17–18.
- HARAWAY, D. 1999. Situated Knowledges. The Sciece Question in Feminism and the Priviledge of Partial Perspective. In: Biagioli, M. (ed.) *The Scinece Studies Reader*. Ed. By Mario Biagioli. New York; London : Routledge, s. 172–189.
- KICZKOVÁ, Z. A KOL. 2005. *Pamät žien. O skúsenosti sebautvárania v biografických rozhovoroch*. Bratislava : Iris.
- KICZKOVÁ, Z. 2006. Vy/rozprávaná a pre/žitá biografía: interpretačná analýza naratívneho interview, In: *Histórie žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, s. 96–111.
- KUHN, A. 2004. Oral history und Erinnerungsarbeit: Zur mündlichen Geschichtsschreibung und historischen Erinnerungskultur. In: Becker, R. – Kortendiek, B. Hrsg. *Handbuch Frauen-und Geschlechterforschung. Theorie, Methoden, Empirie*. Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 311–313.
- LONGINO, H. E. 1998. Hodnoty a objektivita. In: *Aspekt* 1998, č. 1, s. 86–96.
- LORENZ-MEYER, D. 2005. O politice lokace: strategie používané ve feministické epistemológii a jejich význam pro výzkum prováděný z feministické perspektivy. In: Linková, M., Červinková, A. (eds.) *Myšlení hranic. Genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, s. 76–94.

- REINHARZ, S., DAVIDMAN, L. 1992. *Feminist methods in social research*. New York : Oxford University Press.
- SCOTT, J.W. 2007. Rod: užitočná kategória historickej analýzy. In: *Histórie žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, s. 40–71.
- SZAPUOVÁ, M. 2009. Epistemické komunity a problém situovanosti aktérov vedeckého poznania. In: Lalíková, E., Szapuová, M. (eds.) *Filozofia. Podoby filozofovania včera a dnes*. Bratislava : Iris.

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. V-09-017-00.

Doc. PhDr. Zuzana Kiczková, PhD.
Katedra filozofie a dejín filozofie
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského
Gondova 2
811 02 Bratislava
Slovenská republika
kiczkova@fphil.uniba.sk